

**РЕЦЕНЗІЯ**

**кандидата юридичних наук, доцента Омельчук Любові Василівни на дисертацію Касьянова Ігоря Олександровича на тему «Примирення та медіація у системі відновного правосуддя України: кримінально-правові та процесуальні аспекти», підготовлену на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності  
081 «Право»**

**Ступінь актуальності обраної теми.** Тема дисертаційної роботи «Примирення та медіація у системі відновного правосуддя України: кримінально-правові та процесуальні аспекти» є беззаперечно актуальною як у теоретичному, так і в практичному вимірах, оскільки сучасний етап розвитку кримінальної юстиції України характеризується активними трансформаційними процесами, спрямованими на утвердження верховенства права, забезпечення прав і свобод людини та приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, насамперед у контексті європейської інтеграції. У цих умовах особливого значення набуває формування ефективних матеріальних і процесуальних механізмів, які гарантують дотримання прав людини та справедливості кримінального провадження, серед яких ключове місце посідає саме інститут примирення та відновних практик (медіації).

Також важливість рецензованого дослідження зумовлена тим, що інститут примирення відіграє визначальну роль у збалансуванні публічного інтересу держави та приватних потреб безпосередньої жертви злочину, забезпечуючи девіктимізацію потерпілого та реальну ресоціалізацію правопорушника через механізми реінтеграційного сорому, а не суто каральної ізоляції. Водночас категорії «право на примирення» та «кримінальна медіація», попри їх широке застосування у практиці міжнародних судових та правозахисних інституцій (зокрема органів Ради Європи та Європейського Союзу), не мають достатнього рівня системної

нормативної визначеності та узгодженості у вітчизняній кримінально-правовій та процесуальній доктрині.

Актуальність теми також обумовлена наявністю практичних проблем у правозастосовній діяльності, пов'язаних із системними неузгодженостями між нормами матеріального кримінального права (стаття 46 КК України) та процесуальними нормами затвердження угод (стаття 469 КПК України), відсутністю єдиного понятійного апарату щодо категорії «потерпілий», а також неоднозначною судовою практикою застосування примирення у провадженнях щодо правопорушень проти громадського порядку та власності. Крім того, в умовах воєнного стану та підготовки до реформування кримінального законодавства питання визначення меж відновного правосуддя, реалізації прав неповнолітніх та запровадження медіації на стадії виконання покарань набуває особливої ваги.

Таким чином, дисертаційне дослідження на тему «Примирення та медіація у системі відновного правосуддя України: кримінально-правові та процесуальні аспекти» є своєчасним, соціально зумовленим та науково значущим, а його результати сприяють як розвитку наук кримінально-правового циклу, так і вдосконаленню нормотворчої та судової практики.

**Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.** Науковий рівень дисертаційного дослідження та опублікованих праць Касьянова І.О. відповідає встановленим вимогам до здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Зміст дисертації узгоджується із положеннями Указу Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова КМ України від 03 березня 2021 року № 179) за стратегічним напрямом «Верховенство права», а також Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021) за напрямом «Забезпечення права на справедливий

суд». Тема дисертації затверджена вченою радою Державного податкового університету.

Результати дисертаційного дослідження, що відображають наукову новизну, оприлюднено через публікацію 9 наукових праць, серед яких 4 статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук (зокрема в «Ірпінському юридичному часописі» та «Науковому віснику Ужгородського національного університету. Серія: Право»), та 5 тез наукових доповідей на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних заходах.

**Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.** Дисертаційне дослідження за своїм змістом і науковим характером є новим комплексним теоретико-праксеологічним дослідженням інституту примирення та медіації у системі відновного правосуддя України. У межах роботи запропоновано низку концептуальних та нормативно-прикладних рішень, спрямованих на удосконалення матеріальних та процесуальних засад відновного врегулювання кримінально-правових конфліктів.

Низка висновків і результатів, отриманих у процесі дослідження, характеризуються новизною та мають суттєве наукове і практичне значення, зокрема:

*вперше:*

- запропоновано концептуальну модель національної системи медіації у кримінальному провадженні в Україні, яка базується на трирівневій структурі: нормативній (інтеграція медіаційної угоди в КК України та КПК України як самостійної підстави звільнення/непризначення покарання), інституційній (створення мережі сертифікованих центрів відновного примирення) та професійній (запровадження спеціалізованої підготовки медіаторів із фокусом на психологію конфлікту);

- проаналізовано юридичну природу права на примирення через три взаємопов'язані виміри: 1) гуманістичний (реалізація свободи волі та людської гідності сторін); 2) відновний (пріоритет компенсації шкоди над каральним впливом держави); 3) превентивний (мінімізація ризику рецидиву через формування реінтеграційного сорому);

- обґрунтовано можливість застосування медіації щодо кримінально-правових спорів у випадках із особливими суб'єктами, зокрема за участю осіб із психічними девіаціями в межах обмеженої осудності (за умови належного експертного супроводу), що дозволяє забезпечити право потерпілого на сатисфакцію навіть у справах, які раніше вважалися немедіабельними;

- аргументовано доцільність запровадження в Україні медіації на стадії виконання кримінальних покарань, що дозволяє працювати з наслідками тяжких злочинів та сприяє моральній реабілітації засуджених, спираючись на успішний досвід Франції та ФРН;

*удосконалено:*

- розуміння системних суперечностей між нормами матеріального (стаття 46 КК України) та процесуального (стаття 469 КПК України) права в частині неузгодженості визначення особи потерпілого, умов звільнення від кримінальної відповідальності та критеріїв загладження шкоди;

- підхід до обмежень права на примирення у кримінальних правопорушеннях проти громадського порядку та моральності: доведено, що абсолютна судова заборона примирення у цій сфері шкодить інтересам жертв, тому запропоновано диференціювати обмеження залежно від можливості повної ідентифікації потерпілих та балансу публічного і приватного інтересів;

- аргументацію щодо переваг відновного примирення у справах за участю неповнолітніх як стрижневого елемента юстиції, дружньої до дитини, що дозволяє уникнути стигматизації та забезпечує виховний ефект;

- трактування поняття «медіація у кримінальному провадженні» як автономної, конфіденційної та добровільної процедури врегулювання кримінально-правового конфлікту за допомогою нейтрального посередника;

- кримінально-правову та віктимологічну характеристики впливу примирення на потерпілого через виокремлення етапів девіктимізації в межах відновного діалогу;

*дістали подальшого розвитку:*

- положення про необхідність імплементації стандартів Ради Європи у національну практику щодо забезпечення доступності та безоплатності послуг кримінальної медіації для вразливих верств населення;

- наукові підходи щодо розширення ролі суду при затвердженні угод про примирення в частині контролю за реальністю добровільності згоди та відсутністю прихованого тиску на потерпілого;

- порівняльно-правова оцінка моделей відновного правосуддя Німеччини, Франції та Нової Зеландії в аспекті їх адаптивності до українських реалій;

- теза про необхідність законодавчого закріплення статусу медіатора як суб'єкта, наділеного імунітетом свідка щодо інформації, отриманої під час медіації.

Таким чином, дисертація Касьянова Ігоря Олександровича виконана на високому науково-методичному рівні, містить низку теоретичних і практичних новацій, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її основні положення є логічно послідовними, аргументованими та такими, що мають вагоме практичне значення в сучасних умовах розвитку кримінальної юстиції України.

**Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Касьянова Ігоря Олександровича не викликає**

зауважень. Вони логічно випливають із тексту дослідження та базуються на власних судженнях автора, репрезентативних емпіричних матеріалах, їх всебічному аналізі та узагальненні. Напрацьовані пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального та процесуального законодавства України (зміни до КК України, КПК України, Закону України «Про медіацію», проєкту нового КК України) та практики їх застосування мають важливе теоретичне та практичне значення.

**Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.** Застосування належного методологічного підходу (комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання) забезпечило наукову обґрунтованість, системність і достовірність отриманих результатів. Зокрема:

- *діалектичний метод* пізнання дозволив розглянути право на примирення у розвитку та взаємозв'язку з гуманізацією суспільних відносин та реформуванням кримінальної юстиції (розділ 1);

- *системний метод* сприяв визначенню місця права на примирення в системі прав людини, аналізу його впливу на ресоціалізацію винного та девіктимізацію потерпілого, а також формуванню трирівневої концептуальної моделі національної системи медіації (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1);

- *історико-правовий метод* забезпечив вивчення генези інституту примирення та зміни парадигм від карального до відновного судочинства (підрозділ 1.2);

- *формально-логічний метод* застосовано при з'ясуванні змісту понятійно-категоріального апарату («право на примирення», «відновне правосуддя», «кримінальна медіація», «реінтеграційний сором», «девіктимізація»), класифікації обмежень права на примирення та аналізі нормативно-правового регулювання угод (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1);

- *догматичний та герменевтичний методи* використано при тлумаченні норм статей 46 КК України, 55, 469, 474 КПК України, проекту нового КК України, правових позицій Верховного Суду та практики ЄСПЛ (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 3.2);

- *порівняльно-правовий метод* слугував основою для аналізу моделей відновного правосуддя зарубіжних країн (Німеччини, Франції, Нової Зеландії) та формулювання шляхів їх імплементації в національне законодавство (підрозділи 1.3, 3.3);

- *статистичний метод і метод кейс-стаді* забезпечили емпіричне підґрунтя для оцінки динаміки злочинності, ефективності реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх» та вивчення судової практики застосування ст. 46 КК України щодо багатооб'єктних правопорушень (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.2).

**Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.** Сформульовані та аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого теоретичного опрацювання проблем відновного правосуддя, кримінально-правової конфліктології, ресоціалізації та девіктимізації;

- *законотворчій діяльності* – під час доопрацювання положень проекту нового КК України (зокрема статей 3.4.2 та 3.4.5 щодо непризначення покарання та заміни строкового ув'язнення), внесення змін до КК України, КПК України та Закону України «Про медіацію»;

- *освітньому процесі* – матеріали дисертації можуть бути використані у процесі викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України», «Кримінальний процес України», а також спеціальних курсів «Теорія та практика відновного правосуддя» та «Медіація у кримінальному провадженні»;

• *правозастосовній сфері* – судьями, прокурорами, слідчими, адвокатами та медіаторами як методичні орієнтири для оцінки добровільності угод про примирення, організації відновних процедур для неповнолітніх та забезпечення належного процесуального контролю.

**Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому.** Дисертаційна робота Касьянова І.О. складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (185 найменувань на 21 сторінці) та 2 додатків на 6 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 192 сторінки, із них основний текст дисертації – 165 сторінок. У цілому дисертація є системним, цілісним та комплексним дослідженням, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення поставленого наукового завдання.

Проведене здобувачем дослідження є завершеним, його вивчення дозволяє зробити висновок про високий науковий рівень виконаної роботи, за результатами котрої сформовані обґрунтовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства та практичні рекомендації.

**Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці.** Отримані Касьяновим Ігорем Олександровичем результати дисертаційного дослідження щодо інституту примирення та медіації у системі відновного правосуддя України рекомендуються для використання у діяльності Верховної Ради України (Комітет з питань правоохоронної діяльності), Верховного Суду, Національної школи суддів України, Тренінгового центру прокурорів України, закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, а також дослідниками при написанні монографій та плануванні подальших наукових розвідок.

**Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.** Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу Касьянова І.О., необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або фахової дискусії під час публічного захисту:

1. У підрозділі 1.2 дисертант детально аналізує судову практику відмови у затвердженні угод про примирення на підставі пункту 2 частини 7 статті 474 КПК України («умови угоди не відповідають інтересам суспільства») та зазначає, що категорія «суспільний/публічний інтерес» є надмірно оціночною в чинному законодавстві. Разом із тим, науково-прикладну цінність роботи посилила б конкретизація: якими нормативно визначеними критеріями слід обмежити суддівський розсуд під час тлумачення «інтересів суспільства», аби запобігти необґрунтованій відмові у затвердженні реальних угод про примирення, досягнутих за щирої згоди сторін?

2. Досліджуючи у розділах 1 та 3 кримінально-правове значення компенсації заподіяної шкоди в результаті медіаційного примирення, дисертант наголошує на пріоритеті відновлення прав потерпілої особи над каральною функцією держави та вказує на підвищення суспільної довіри до інститутів правосуддя внаслідок розвантаження системи. У зв'язку з цим виникає запитання: яким чином запропонована здобувачем модель кримінальної медіації дозволяє подолати ризик формування у суспільстві хибного уявлення про можливість відкупку від покарання, і чи не призведе широке застосування компенсаційних угод про примирення до зниження довіри громадян до правоохоронних органів і суду через ілюзію дефекту у принципі невідворотності покарання?

3. Досліджуючи у підрозділі 3.2 архітектуру медіаційного процесу у кримінальному провадженні, дисертант обстоює принципи доступності та допустимості медіації на будь-якій стадії кримінального процесу. Разом з тим, на практиці проведення повноцінної відновної процедури вимагає часу

(проведення індивідуальних кокусів, підготовка сторін, спільні зустрічі), що може вступати у протиріччя із процесуальними строками досудового розслідування, встановленими статтею 219 КПК України. Який конкретний процесуальний алгоритм пропонує автор для узгодження строків проведення медіації зі строками досудового розслідування, і чи доцільно закріпити спеціальну підставу для зупинення досудового розслідування на час проведення медіації?

Слід зазначити, що висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та не знижують наукової й практичної значущості дисертаційного дослідження Касьянова Ігоря Олександровича.

**Відсутність порушень академічної доброчесності.** Дисертація Касьянова Ігоря Олександровича на тему «Примирення та медіація у системі відновного правосуддя України: кримінально-правові та процесуальні аспекти» написана державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Дисертаційне дослідження містить посилання на використані автором джерела відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав та академічної доброчесності. Всі випадки використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела, оформлені у належний спосіб. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та наукових публікацій свідчить, що вимоги щодо академічної доброчесності дисертантом дотримано і робота Касьянова І.О. є самостійним, оригінальним науковим дослідженням. Під час вивчення та аналізу дисертації фактів порушень академічної доброчесності не виявлено.

## **ВИСНОВОК**

### **про відповідність дисертації встановленим вимогам**

Дисертаційна робота Касьянова Ігоря Олександровича на тему «Примирення та медіація у системі відновного правосуддя України: кримінально-правові та процесуальні аспекти» є завершеною

кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують актуальне наукове завдання у сфері кримінального права та кримінального процесу щодо формування засад функціонування інституту примирення і медіації у системі відновного правосуддя України.

Дисертаційна робота на тему «Примирення та медіація у системі відновного правосуддя України: кримінально-правові та процесуальні аспекти» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор – Касьянов Ігор Олександрович на підставі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Рецензент:**

**Заступник директора**

**з навчально-організаційної роботи**

**навчально-наукового інституту права**

**Державного податкового університету,**

**кандидат юридичних наук, доцент**

**Любов ОМЕЛЬЧУК**